

Rapoarte de audit extinse și onorarii de audit – o analiză de conținut a pieței bancare din România

Drd. Oana-Marina BĂTAE,
Academia de Studii Economice din București, România,
e-mail: oana.marinabatae@gmail.com

Rezumat

În zilele de astăzi, comunicarea dintre auditori, acționari și alte părți interesate are un rol important în livrarea de valoare. Prin urmare, noul format de rapoarte de audit ce urmează a fi analizat în următoarele capitole nu are doar rolul de a îmbunătăți dialogul între acționari și directori, ci și acela de a oferi o cheie la „cutia neagră” din audit pentru a explica în detalii munca desfășurată de auditor, crescând nivelul de încredere al acționarilor în acesta.

Studiul are două obiective principale, primul fiind reprezentat de identificarea și analiza elementelor componente ale unui raport de audit, în timp ce cel de-al doilea este reprezentat de identificarea și analiza aspectelor cheie de audit. Al treilea obiectiv este unul secundar, ce presupune o analiză comparativă a onorariilor de audit, luând în considerare diferiți indicatori precum profitul înainte de impozitare sau total active.

Cuvinte-cheie: sector bancar, rapoarte de audit, aspecte cheie de audit, prezentări voluntare, onorarii de audit

Clasificare JEL: M42, G21

Vă rugăm să citați acest articol astfel:

Bătae, O-M., (2019), Expanded Audit Reports and Audit Fees – A Content Analysis on the Romanian Banking Sector, *Audit Financiar*, vol. XVII, no. 4(156)/2019, pp. 653-665, DOI: 10.20869/AUDITF/2019/156/025

Link permanent pentru acest document:

<http://dx.doi.org/10.20869/AUDITF/2019/156/025>
Data primirii articolului: 20.08.2019
Data revizuirii: 27.08.2019
Data acceptării: 25.09.2019

Introducere

Auditorul extern este un profesionist ce are drept obiectiv servirea binelui public. Pentru a atinge acest obiectiv auditorii trebuie să fie transparenți cu privire la descoperirile lor și la modul în care s-a ajuns la acestea. Până în prezent, atât acționarii, cât și celelalte părți interesate au beneficiat doar de opinia binară „albă-neagră” asupra situațiilor financiare, întocmită pe un format standard ce se baza pe facilitarea comparabilității la nivel global.

În plus, criza financiară din 2008 a scos în evidență atenția sporită acordată preocupărilor diferiților investitori și ale altor părți interesate cu privire la eficacitatea administrării unei entități, în general și, de asemenea, cu privire la eficacitatea auditului astfel încât să sprijine conducerea organizației (FRC, 2015).

Consiliul pentru standarde internaționale de audit și asigurare (IAASB) a observat de-a lungul timpului nevoia de schimbare a raportului de audit prin identificarea unei cereri din partea utilizatorilor de situații financiare cu privire la prezentarea unor informații mult mai detaliate în raportul de audit în schimbul menționării doar a rezultatului misiunii de audit, „pozitiv” în cazul unei opinii fără rezerve sau „negativ” în cazul unei opinii cu rezerve.

Noul raport de audit este aplicabil începând cu situațiile financiare pentru exercițiul financiar încheiat în 2016 pentru entitățile listate la bursă și pentru celelalte companii începând cu anul 2017, în conformitate cu standardul internațional ISA 700 (Revizuit) – „Formarea unei opinii și raportarea cu privire la situațiile financiare”, care devine aplicabil pentru perioadele care se termină la sau după 15 decembrie 2016.

Principalele schimbări în noul raport de audit sunt următoarele: reorganizarea structurii raportului de audit pentru ca paragraful cu opinia să fie inclus încă de la început, astfel încât acționarilor și altor părți interesate să le fie prezentate concluziile într-un mod clar și concis; introducerea conceptului de *aspecte cheie de audit*, incluzându-se și modul de abordare al acestuia; includerea unei secțiuni distincte în care să fie prezentate responsabilitățile auditorilor, ale managementului și ale persoanelor însărcinate cu guvernarea; includerea pragului de semnificație și a sferei de aplicare a procedurilor de audit, cele din urmă fiind prezentări voluntare și nu cerințe, ajutând atât investitorii, cât și celelalte părți interesate în a înțelege

mai bine natura și nivelul descoperirilor făcute de către auditor.

În mod specific, Regulamentul UE nr. 537/2014 al Parlamentului și al Consiliului European reprezintă procedura legislativă care reglementează cerințele specifice cu privire la auditul statutar al entităților de interes public.

Așa cum este definit în Legea nr. 162/2017 privind auditul statutar al situațiilor financiare anuale și al situațiilor financiare anuale consolidate și de modificare a unor acte normative, entitățile de interes public („PIE”) reprezintă companii care au titluri de valoare listate pe o piață reglementată sau sunt: instituții de credit, companii de asigurare și reasigurare, instituții financiare nebancale definite în conformitate cu reglementările legale, instituții de plată și alte instituții emitente de monedă electronică, fonduri de pensii private, fonduri de pensii facultative împreună cu administratorii acestora, societăți cu capital integral sau majoritar de stat.

În acest context, obiectivele acestui studiu sunt acelea de a analiza componentele unui raport de audit extins, emis în conformitate cu cele mai actualizate reglementări, de a identifica și analiza natura aspectelor cheie de audit prezentate de către auditori în rapoartele de audit și de a întocmi o analiză a onorariilor de audit. Ne vom îndrepta atenția asupra entităților de interes public, mai specific asupra instituțiilor de credit din sectorul bancar român.

Contribuția adusă de acest studiu este reprezentată de identificarea și analiza conținutului unui raport de audit în formă lungă, incluzând aspectele cheie de audit și, de asemenea, analiza onorariilor de audit pentru exercițiile financiare încheiate la 31 decembrie 2017 și 31 decembrie 2018 pentru bănci de top din sistemul bancar român. Detalii precum numărul și natura aspectelor cheie de audit, precum și ponderea onorariilor de audit în total active sau în profitul înainte de impozitare vor fi prezentate în următoarele capitole.

Articolul include următoarele secțiuni: primul capitol cuprinde revizuirea literaturii de specialitate cu privire la raportul de audit, aspecte cheie de audit și onorarii de audit, urmat de o secțiune ce prezintă metodologia cercetării ce va include o detaliere a obiectivelor studiului împreună cu eșantionul selectat și procesul de colectare de date. Următoarea secțiune este dedicată rezultatelor și discuțiilor, fiind încheiată cu un capitol ce va include concluziile și direcțiile viitoare aferente următoarelor studii de cercetare.

1. Revizuirea literaturii de specialitate

În cadrul situațiilor financiare, necesitatea ca entitățile să fie auditate de un auditor extern independent a fost asociată cu o piatră de temelie a încrederii. O misiune de audit acoperă atât încrederea, cât și obligația de conducere între persoanele responsabile cu administrarea unei companii și proprietarii unei entități sau, altfel spus, cei care dețin entitatea au nevoie de o perspectivă „adevărată și corectă” (PwC, 2017).

Asimetria informațională reprezintă un factor care determină apelarea la servicii prestate de către auditori, din partea investitorilor. Într-o piață financiară eficientă, investitorii raționali caută în permanență acele plasamente financiare care pot oferi indicații cu privire la obținerea unui randament mai mare cu risc minim. În diferite cazuri, investitorii care își asumă un risc mai mare sunt mai expuși la șinte privind conflictul de interese care ar putea apărea între aceștia și manageri, pe de o parte, din cauza existenței nepotrivirii informațiilor, iar, pe de altă parte, din cauza posibilității ca informațiile dezvăluite de companii prin situațiile financiare să includă distorsiuni semnificative (Robu și Robu, 2015).

Astfel, o reducere a diferitelor erori, fie ca urmare a fraudei sau a erorilor, se face prin intermediul serviciilor de audit care sunt realizate de persoane independente, profesioniste și cu obiective angajate de companie.

Scopul principal al auditului este de a crește nivelul de încredere al utilizatorilor vizați, în ceea ce privește situațiile financiare. Acest obiectiv este atins după eliberarea raportului de audit, incluzând o opinie cu privire la faptul că situațiile financiare sunt întocmite în conformitate cu cadrul de raportare financiară aplicabil, sub toate aspectele semnificative (IAASB, 2016).

Mai mult, companiile pot beneficia de activitatea de audit prin luarea de decizii în timp util pentru a evita stresul financiar sau pentru a-și îmbunătăți sistemele de control intern (Cenciarely, Greco și Allegrini, 2018).

Pentru a-și îndeplini obiectivele, un auditor trebuie să acționeze cu scepticism profesional, care este indicat de raționamentul și deciziile care reflectă o evaluare accentuată a riscului ca o aserțiune să nu fie corectă (Nelson, 2009).

Raportul de audit joacă un rol semnificativ în luarea deciziilor, deoarece afectează atât deciziile de investiții,

cât și pe cele de finanțare luate de instituțiile de credit (Gómez-Guillmón, 2008).

Multe studii arhivistice și experimentale s-au concentrat pe relevanța rapoartelor de audit. Literatura experimentală, în majoritatea cazurilor, evaluează relevanța opiniilor de audit în procesul decizional al utilizatorilor situațiilor financiare, în timp ce studiile arhivistice examinează reacțiile de pe piețele bursiere ale rapoartelor de audit, mai precis în jurul anunțurilor din rapoartele de audit calificate (Ittonen, 2012).

Toate companiile, indiferent de mărime, sunt responsabile cu întocmirea de situații financiare de care sunt interesați diferiți utilizatori ai informațiilor. Cu toate acestea, este important să subliniem faptul că, în majoritatea cazurilor, acești actori sunt mai interesați de companiile publice mai mari decât de celelalte organizații. Lucrările efectuate de un auditor trebuie să fie dimensionate pentru a aborda riscul crescut de identificare a unei erori materiale în situațiile financiare.

Cercetările anterioare au indicat o relație pozitivă între calitatea auditului și, respectiv, situațiile financiare, măsurate prin calitatea veniturilor sau calitatea prezentării informațiilor. De asemenea, majoritatea rezultatelor au arătat că, în general, atât profitul, cât și valoarea contabilă a capitalurilor proprii auditate de către auditorii BIG 4 sunt capabile să explice mai bine variații ale randamentului diferitelor investiții și, prin urmare, sunt mult mai relevante decât cele ale companiilor auditate de auditori non-BIG 4 (Lee și Lee, 2013).

Auditorii au avut întotdeauna acces la detalii pe care le puteau împărtăși cu investitorii, obținute prin procedurile de audit efectuate pentru un exercițiu financiar. Cu toate acestea, s-a observat că nu numai acționarii și investitorii, dar toate celelalte părți interesate au manifestat o cerere privind o mai mare transparență în ceea ce privește responsabilitățile auditorului, precum și nevoia de a avea acces la ariile cheie pe care auditorul și-a concentrat atenția. (KPMG, 2015).

Consiliul de supraveghere a contabilității companiilor publice (PCAOB), IAASB și Consiliul de raportare financiară al Regatului Unit (FRC) au propus și aprobat standarde care modifică semnificativ raportul auditorului independent. Pe baza cerințelor actuale, auditorul este obligat să prezinte informații suplimentare care sunt destinate eliminării decalajului informațional, adică diferența dintre dorințele utilizatorilor de informații și, de asemenea, informațiile disponibile în situațiile financiare

auditate, alte informații corporative din diferite tipuri de rapoarte, cum ar fi raportul anual și raportul auditorului. Prin urmare, auditorii sunt obligați să îmbunătățească relevanța rezumatului activității lor prezentate în raportul de audit (Bédard și alții, 2016).

Pentru a spori valoarea comunicativă a raportului auditorului independent, oferind o mai mare transparență în ceea ce privește misiunea de audit desfășurată, aspectele cheie de audit (KAM) au fost introduse prin adoptarea unui nou standard de audit – ISA 701 „Comunicarea principalelor aspecte de audit în raportul auditorului independent”. Este vorba despre acele aspecte care, pe baza judecății profesionale a auditorilor, au avut cea mai mare importanță în misiunea de audit a situațiilor financiare, fiind selectate dintre toate aspectele ce sunt comunicate persoanelor însărcinate cu guvernanta (IAASB, 2016).

Toate comunicările auditorului sunt capabile să influențeze calitatea auditului, astfel, un raport de audit care transmite clar rezultatul misiunii de audit prin divulgarea KAM-urilor este probabil să influențeze calitatea auditului într-o manieră pozitivă (Knechel și alții, 2013).

Aspectele cheie ale auditului au un impact direct asupra atenției părților interesate, în sensul că utilizatorii de informații accesează mai rapid secțiunea cu informații detaliate privind modul de abordare al acestora și le acordă o atenție relativ mai mare atunci când sunt comunicate în raportul auditorului independent. Cu toate acestea, când în raportul auditorului sunt dezvăluite mai multe KAM, participanții dedică mai puțină atenție părților rămase din situațiile financiare (Sirois și alții, 2018).

În ceea ce privește modificările standardelor de audit și ale legislațiilor conexe, va apărea un impact asupra costurilor de audit, acestea fiind legate în mod direct de amploarea resurselor utilizate în efectuarea unui audit (Prasad și Chand, 2017).

De asemenea, onorariile care sunt plătite auditorilor pot afecta calitatea auditului în două moduri cum ar fi: pe de o parte, onorariile mari pot crește efortul exercitat de auditori, ceea ce duce la creșterea calității auditului, în timp ce, pe de altă parte, onorariile mari care sunt plătite auditorilor, în special pentru serviciile non-audit, pot duce la o creștere a dependenței economice a auditorului de clienții lor (Hoitash și alții, 2007).

2. Metodologia cercetării

2.1. Obiectul studiului: definirea obiectivelor și metodologia cercetării

Obiectivul acestui studiu este acela de a analiza elementele componente ale raportului de audit extins, emis în conformitate cu standardele internaționale de audit revizuite (ISA) pentru perioadele încheiate la sau după 15 decembrie 2016, cu accent pe aspectele cheie de audit. Ca un obiectiv secundar, onorariile de audit prezentate în notele la situațiile financiare sunt analizate cu scopul de a evidenția ponderea acestora în total active și în profitul grupului și al băncii.

Pe de o parte, rezultatele studiului vor arăta conformitatea rapoartelor de audit extinse cu cerințele ISA, evidențiind cea mai semnificativă inovație a raportului auditorului, și anume introducerea aspectelor cheie de audit, o secțiune percepută de către acționari ca fiind cea mai valoroasă.

Pe de altă parte, analiza onorariilor de audit prezentate de către bănci în situațiile lor financiare individuale și consolidate și revizuite de către Comitetele de Audit va arăta transparența unui nivel al onorariilor competitiv, dar în același timp suficient, important în efectuarea unui audit de calitate de către BIG 4.

În ceea ce privește metodologia cercetării, se va determina un indice de prezentare (IP) a secțiunilor unui raport de audit pentru a permite analiza nivelului de transparență adoptat de către BIG 4 în emiterea rapoartelor de audit pentru instituții de credit, în conformitate cu ISA, precum ISA 700 (Revizuit) și ISA 701 – „Comunicarea aspectelor cheie de audit în raportul auditorului independent”. De asemenea, în determinarea indicelui de prezentare, am luat în considerare și prezentările voluntare în cazul în care acestea au fost incluse în rapoartele de audit.

Metoda utilizată este analiza de conținut cu o abordare calitativă printr-un proces de codare aplicat rapoartelor de audit. Procesul de codare s-a realizat manual. Așa cum menționează Saldana (2009), codarea manuală permite obținerea controlului asupra studiului. În ceea ce privește onorariile de audit, a fost aplicată de asemenea analiza de conținut împreună cu procesul de codare manuală, rezultând o analiză a nivelului onorariilor de audit ce va prezenta ponderea acestora în total active și în profitul grupului și al băncii.

Prima etapă a analizei de conținut este reprezentată de revizuirea cerințelor ISA cu privire la conținutul raportului auditorului independent. Prin intermediul acestei etape am putut identifica doar acele cerințe ce sunt aplicabile entităților de interes public. A doua etapă este reprezentată de identificarea aspectelor cheie de audit prezentate pentru eșantionul selectat, fiind urmată de analiza situațiilor financiare în vederea identificării onorariilor de audit și de procesul de codare manuală a informației în vederea alocării unui scor aferent fiecărei cerințe pe baza căruia IP va fi calculat.

2.2. Prezentarea eșantionului

Populația este reprezentată de numărul total de instituții de credit care desfășoară activități în România. Conform Băncii Naționale a României (BNR), la 31 decembrie 2017 am identificat un număr total de 35 de instituții de credit care activează în România, în timp ce la 31 decembrie 2018, 34 de instituții de credit au activat în sistemul bancar. Am decis să selectăm toate acele instituții de credit a căror cotă de piață în funcție de total active depășește 50% din sectorul bancar românesc, atât pentru exercițiul financiar încheiat la 31 decembrie 2018, cât și pentru cel încheiat la 31 decembrie 2017.

Tabelul nr. 1. Analiza sectorului bancar român în funcție de total active

Nume	2018		2017	
	Total active		Total active	
	mil. RON	%	mil. RON	%
Banca Transilvania	74.354	16,48	59.315	13,87
Banca Comercială Română	67.909	15,05	67.735	15,83
BRD – Groupe Société Générale	54.089	11,99	53.491	12,50
UniCredit Bank	41.547	9,21	37.549	8,78
Raiffeisen Bank	40.042	8,88	36.085	8,44
ING Bank N.V., Amsterdam	38.372	8,51	33.657	7,87
CEC Bank	29.348	6,50	31.690	7,41
Alpha Bank	16.957	3,76	15.638	3,66
OTP Bank	11.062	2,45	9.152	2,14
Garanti Bank	10.255	2,27	9.985	2,33
Citibank Europe plc, Dublin	8.026	1,78	6.717	1,57
Banca de Export-Import a României – Eximbank	7.201	1,60	5.555	1,30
Banca Românească membră a Grupului National Bank of Greece	6.766	1,50	6.253	1,46
First Bank (Piraeus)	6.750	1,50	6.447	1,51
Banca Comercială Intesa SanPaolo	5.673	1,26	4.475	1,05
Libra Internet Bank	5.455	1,21	4.608	1,08
Credit Europe Bank	4.335	0,96	4.685	1,10
Patria Bank	3.454	0,77	3.645	0,85
BCR Banca pentru Locuințe	2.801	0,62	2.922	0,68
Idea Bank	2.131	0,47	1.845	0,43
BNP Paribas Personal Finance S.A. Paris	2.039	0,45	0	0,00
Vista Bank (Marfin)	1.999	0,44	1.974	0,46
Credit Agricole Bank	1.900	0,42	1.361	0,32
ProCredit Bank	1.483	0,33	1.312	0,31
BNP Paribas S.A. Paris (Fortis Bruxelles)	1.396	0,31	993	0,23
Banca Centrală Cooperatistă Creditcoop	1.315	0,29	1.216	0,28
Bank Leumi	1.185	0,26	1.183	0,28
Blom Bank France S.A. Paris	765	0,17	795	0,19
Porsche Bank	738	0,16	568	0,13
TBI Bank EAD Sofia	587	0,13	623	0,13

Nume	2018		2017	
	Total active		Total active	
	mil RON	%	mil RON	%
Banca Comercială Feroviară	554	0,12	574	0,13
Raiffeisen Banca pentru Locuințe	514	0,11	625	0,15
Banca Română de Credite și Investiții	120	0,03	128	0,03
Alior Bank S.A. Varșovia	49	0,01	18	0,00
Bancpost	0	0,00	10.923	2,55
Intesa Sanpaolo Spa Torino	0	0,00	4.054	0,95
Total	451.170	100,00	427.793	100,00

Sursă: BNR, 2019

Observăm din **Tabelul nr. 1** că primele 4 bănci ajung la o cotă de piață în funcție de total active de 52,73% la 31 decembrie 2018, respectiv 50,98% la 31 decembrie 2017. Prin urmare, eșantionul constă în primele patru instituții de credit, și anume: Banca Transilvania, Banca Comercială Română, BRD – Groupe Société Générale și UniCredit Bank.

Perioada analizei este reprezentată de 2017-2018, datorită faptului că 2017 reprezintă cel de al doilea an în care forma extinsă a raportului de audit a fost adoptată, acest lucru însemnând că anul provocărilor, 2016, a trecut cu succes și companiile de audit sunt din ce în ce mai experimentate în legătură cu această schimbare. De asemenea, 2018 a fost ales deoarece este anul tranziției la IFRS 9 – Instrumente financiare, eveniment care a dus la apariția multor provocări în sectorul bancar, în acest studiu una dintre provocări fiind actualizarea aspectelor cheie de audit cu pierderile de credit așteptate.

2.3. Colectarea datelor și descrierea modelului

Toate datele au fost colectate de pe site-urile oficiale ale băncilor, prin examinarea diferitelor tipuri de rapoarte precum: rapoarte anuale, rapoartele auditorului independent, situațiile financiare individuale și consolidate și orice alt raport, dacă este necesar.

Punctul de pornire este reprezentat de cerințele ISA împreună cu cele ale Regulamentului UE nr 537/2014 al Parlamentului și Consiliului European și cu cele ale Legii 162/2017. Am analizat în detaliu conținutul unui raport de audit și am considerat ca date de intrare acele date colectate din ISA, referindu-se atât la secțiuni, cât și la subelemente ale raportului. Subelementele reprezintă detalii specifice

cerute de către ISA, care au fost obținute prin procesul manual de codare.

Datele de ieșire sunt reprezentate de obținerea unui IP aplicabil la nivelul fiecărei cerințe ISA, inclusiv prezentările voluntare, în ipoteza în care analizăm opinii fără rezerve incluse într-un raport de audit emis într-un cadru de conformitate. În mod general, un scor de 1 este alocat atunci când un element este prezentat, în timp ce 0 se alocă în caz contrar.

Pentru fiecare cerință, am determinat un număr existent de subelemente (incluse în ceea ce am considerat date de intrare) și am analizat conținutul unui raport de audit, determinând numărul de subelemente ce au fost prezentate pe fiecare cerință în parte. Un indice de prezentare a fost obținut pe baza formulei menționate de Tsalavoutas și alții (2010):

$$C_j = \frac{T}{M} \quad (1)$$

Unde C_j reprezintă totalul scorului de conformitate al unei companii și valoarea sa este inclusă în intervalul [0;1]. T reprezintă numărul total de elemente prezentate de către companie și M reprezintă numărul total de elemente ce ar putea fi prezentate de către companie.

Am adaptat formula astfel încât să putem calcula IP:

$$IP = \frac{\text{numărul total de subelemente ce au fost prezentate}}{\text{numărul total de subelemente ce pot fi prezentate}} \quad (2)$$

În acest caz, IP reprezintă indicele de prezentare pentru fiecare bancă analizată, iar valoarea sa este inclusă în intervalul [0;1].

Pentru aspectele cheie de audit, ne-am axat pe identificarea și analizarea acestora în termen de număr

și natură. Acolo unde un aspect cheie de audit specific a fost observat, a fost întocmită o analiză suplimentară în vederea unei bune înțelegeri a ariei respective.

În cazul onorariilor de audit, o analiză a variațiilor acestora a fost întocmită atât la nivel de grup, cât și la nivel individual, incluzându-se explicațiile ce se bazează pe o corelare a informației cu alte creșteri sau descreșteri ale diferiților indicatori.

3. Rezultate și discuții

Înainte de a detalia primul obiectiv principal, am efectuat o analiză a tipurilor de opinii incluse în

rapoartele de audit pentru eșantionul selectat, în perioada selectată. Principalul obiectiv este acela de a observa distribuția entităților de interes public companiilor de audit.

Așa cum se poate observa în **Tabelul nr. 2**, toate băncile selectate sunt auditate de BIG 4, primele două bănci din sistem fiind auditate de același auditor, PwC. În toate cazurile, opiniile fără rezerve au fost incluse în rapoartele de audit pentru ambele exerciții financiare analizate, 2017 și 2018.

În cazul rapoartelor de audit emise pentru trei bănci nu au existat schimbări în ceea ce privește partenerii responsabili cu misiunile de audit.

Tabelul nr. 2. Firme de audit și tipuri de opinii distribuite la nivel de PIE

Numele băncii	Firmă de audit – 2017	Tipul opiniei – 2017	Firmă de audit – 2018	Tipul opiniei – 2018
Banca Transilvania SA (BT)	PricewaterhouseCoopers Audit SRL (PwC)	Opinie fără rezerve	PricewaterhouseCoopers Audit SRL (PwC)	Opinie fără rezerve
Banca Comercială Română SA (BCR)	PricewaterhouseCoopers Audit SRL (PwC)	Opinie fără rezerve	PricewaterhouseCoopers Audit SRL (PwC)	Opinie fără rezerve
BRD Groupe Société Générale SA (BRD)	Ernst & Young Assurance Services SRL (EY)	Opinie fără rezerve	Ernst & Young Assurance Services SRL (EY)	Opinie fără rezerve
UniCredit Bank SA (UniCredit)	Deloitte Audit SRL (Deloitte)	Opinie fără rezerve	Deloitte Audit SRL (Deloitte)	Opinie fără rezerve

Sursă: Analiza autorului

În **Tabelul nr. 3** indicele de prezentare este calculat pentru băncile BT, BCR, BRD și UniCredit, aferent exercițiilor financiare încheiate la 31 decembrie 2017, respectiv 31 decembrie 2018, acesta intrând în componența datelor de ieșire. Așa cum s-a descris în capitolul precedent, indicele de prezentare este determinat prin împărțirea numărului maxim de subelemente care trebuie să fie prezentate, la numărul de subelemente care sunt de fapt prezentate în rapoartele de audit emise pentru bănci.

Este important de menționat că în analiza noastră am inclus, de asemenea, prezentările voluntare în numărul maxim de subelemente care trebuie să fie dezvăluite, pentru a evidenția rezultatele reale identificate în cadrul studiului.

De asemenea, este important să subliniem faptul că analiza noastră conține elementele raportului de audit în cazul în care au fost emise opinii fără rezerve, după cum

se observă în **Tabelul nr. 2**, și în cazul în care continuarea activității nu este o secțiune aplicabilă pentru eșantionul selectat, așa cum s-a observat pe parcursul procesului de colectare a datelor. În ceea ce privește alte secțiuni care ar fi fost aplicabile, nu am inclus cerințele conform ISA în cazurile în care au fost identificate erori necorectate în cazul altor informații raportate sau atunci când auditorul a ales să nu raporteze un aspect cheie de audit, în mod specific, pentru a nu afecta publicul, în conformitate cu standardele și cerințele aplicabile.

Astfel, datele de intrare sunt definite ca subpunctele identificate pentru fiecare cerință ISA privind conținutul raportului de audit și se bazează pe datele colectate din ISA 700, ISA 701 și ISA 720, în timp ce rezultatele metodei de analiză a conținutului reprezintă subelementele prezentate pentru fiecare cerință utilizată în calculul indicelui de prezentare.

Tabelul nr. 3. Calculul IP pentru 2018 și 2017

Cerință cu subelemente	Indice pe cerință – 2018				Indice pe cerință – 2017			
	BT	BCR	BRD	UniCredit	BT	BCR	BRD	UniCredit
Titlu	1	1	1	1	1	1	1	1
Destinatar	1	1	1	1	1	1	1	1
Opinia auditorului	1	1	1	1	1	1	1	1
Bazele opiniei	1	1	1	1	1	1	1	1
Aspecte cheie de audit	1	1	0,67	0,67	1	1	0,67	0,67
Alte informații	1	1	1	1	1	1	1	1
Responsabilitățile managementului și ale celor însărcinați cu guvernarea privind situațiile financiare	1	1	1	1	1	1	1	1
Responsabilitățile auditorului pentru un audit al situațiilor financiare	1	1	1	1	1	1	1	1
Locația descrierii responsabilităților auditorului pentru un audit al situațiilor financiare	1	1	1	1	1	1	1	1
Alte responsabilități de raportare	1	1	1	1	1	1	1	1
Numele partenerului	1	1	1	1	1	1	1	1
Semnătura auditorului	1	1	1	1	1	1	1	1
Adresa auditorului	1	1	1	1	1	1	1	1
Data raportului de audit	1	1	1	1	1	1	1	1
Total	1	1	0,94	0,94	1	1	0,94	0,94

Sursă: Analiza autorului

După cum se poate observa în **Tabelul nr. 3**, nivelul de conformitate al rapoartelor de audit extinse cu cerințele ISA, împreună cu Regulamentul UE nr. 537/2014 al Parlamentului European și al Consiliului și Legea 162/2017, este foarte mare, putând concluziona că este de 100% dacă nu sunt luate în considerare prezentările voluntare, atât pentru exercițiile financiare încheiate la 31 decembrie 2017, cât și pentru cele de la 31 decembrie 2018.

Nu s-au produs modificări în ceea ce privește IP calculat pentru eșantionul selectat de la un exercițiu financiar la altul. Cu toate acestea, în cazul BRD și UniCredit, putem observa un IP de 0,94, care se datorează IP-ului obținut pentru cerințele privind aspectele cheie de audit, acesta fiind calculat prin luarea în considerare a informațiilor voluntare incluse în rapoartele de audit emise de PwC pentru BT și BCR. Aceste dezvăluiri voluntare se referă la prezentarea generală, dar și la detalii privind materialitatea și definirea grupului. Acestea nu sunt specificate de ISA, însă ISA 701 „Comunicarea aspectelor cheie de audit din raportul auditorului independent” menționează că procesul de determinare a

aspectelor cheie de audit este limitat, cu o semnificație foarte ridicată în cadrul auditului. Pentru a analiza semnificația acestora, auditorul ia în considerare natura lor și materialitatea, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ în cazul erorilor acumulate și necorectate, dacă există. Raționamentul profesional aplicat de auditor la determinarea aspectelor cheie de audit ia în considerare, de asemenea, obiectul misiunii și materialitatea.

Prin urmare, în ceea ce privește datele de ieșire, putem observa în **Tabelul nr. 3** că cerința referitoare la aspectele cheie de audit are un IP de 1 în cazul BT și BCR, nivelul maxim care poate fi atins, în timp ce în cazul BRD și UniCredit, IP este 0,67 din cauza nedivulgării subelementelor de tipul materialitate și definirea grupului.

Întrucât informațiile au fost dezvăluite de PwC în cazul a două bănci timp de două exerciții financiare, am efectuat o analiză a nivelurilor materialității și definirii grupului utilizate de auditor în determinarea aspectelor cheie de audit, un element foarte important din conținutul raportului de audit. Acest lucru este prezentat în **Tabelul nr. 4**.

Tabelul nr. 4. Analiza prezentărilor voluntare în raportul de audit				
Detalii	BT		BCR	
	2018	2017	2018	2017
Criteriu de referință	PBT	PBT	PBT	PBT
Procent aplicat criteriului de referință	5%	5%	5%	5%
Pragul de semnificație global – milioane RON	82	69	59,5	43,6
Nivelul erorilor identificate în vederea comunicării acestora către management – milioane RON	4	3,45	2,9	2,1
Componenta semnificativă pentru audit	BT individual și Victoriabank SA	BT individual	BCR individual	BCR individual

Sursă: Analiza autorului

Pentru ambele entități de interes public analizate mai sus, profitul înainte de impozitare a fost ales ca referință în calculul pragului de semnificație, luând în considerare faptul că acesta este indicatorul prin care părțile interesate măsoară performanța grupului și a băncii. Pragul de semnificație global a fost determinat prin aplicarea unui procent de 5% la criteriul de referință, acest procent fiind pragul de materialitate cantitativ acceptabil, așa cum este documentat de auditori. Putem observa un prag de semnificație mai mare pentru ambele bănci în 2018, comparativ cu 2017, ceea ce înseamnă că instituțiile de credit au fost mai profitabile.

Al doilea obiectiv principal al acestui studiu este reprezentat de identificarea și analizarea aspectelor cheie de audit prezentate în rapoartele de audit. Pentru ca aspectele cheie de audit să fie stabilite de către auditori, se aplică cerințele ISA 701. Sunt luate în considerare următoarele: arii pentru care au fost identificate riscuri semnificative, raționamentul profesional al auditorului aplicat raționamentului conducerii entității auditate, inclusiv estimările contabile cărora le este asociat un grad ridicat de incertitudine și,

de asemenea, efectul tranzacțiilor semnificative sau al diferitelor evenimente asupra misiunii de audit.

Scopul principal al comunicării aspectelor cheie de audit este acela de a oferi o transparență mai ridicată cu privire la misiunea de audit care a fost îndeplinită, prin prezentarea de informații suplimentare utilizatorilor situațiilor financiare, astfel încât aceștia să poată înțelege mai bine compania și ariile care necesită o judecată semnificativă a managementului. Aceste aspecte sunt selectate dintre cele comunicate către cei însărcinați cu guvernarea, în conformitate cu articolul 11 din Regulamentul UE nr. 537/2014 al Parlamentului European și al Consiliului, care se referă la raportul suplimentar către comitetul de audit.

În **Tabelul nr. 5** putem observa că în ceea ce privește numărul aspectelor cheie de audit raportate nu s-a schimbat nimic în 2018 față de 2017. Pentru eșantionul selectat, avem douăsprezece aspecte cheie de audit raportate în fiecare an, cele raportate acționarilor BCR reprezentând 33% în total, urmate de BT și BRD, reprezentând fiecare 25% și de UniCredit cu 17%, având două aspecte cheie de audit raportate atât în 2018, cât și în 2017.

Tabelul nr. 5. Numărul de aspecte cheie de audit pe fiecare bancă			
Bancă	Nr. KAM raportați în 2018	Nr. KAM raportați în 2017	Pondere (%)
BT	3	3	25%
BCR	4	4	33%
BRD	3	3	25%
UniCredit	2	2	17%
Totaluri	12	12	100%

Sursă: Analiza autorului

Mai mult decât atât, natura aspectelor cheie de audit a fost analizată în **Tabelul nr. 6**. În 2018, comparativ cu 2017, a existat o singură schimbare în ceea ce privește natura aspectelor cheie de audit, în cazul

BT, așa cum este reflectat în **Tabelul nr. 6**. Toate celelalte aspecte cheie de audit nu au suferit schimbări de la o perioadă la alta.

Tabelul nr. 6. Natura aspectelor cheie de audit (KAM) la nivel de bancă

Natura KAM	BT	BCR	BRD	UniCredit	Total	Pondere (%)
Provizioane pentru credite și avansuri acordate clienților	1	1	1	1	4	33%
Provizioane pentru litigii pentru clauze potențial abuzive din contractele de credit	1	1	0	0	2	17%
Aspecte fiscale rezultate din inspecțiile fiscale efectuate de ANAF	0	1	0	0	1	8%
Creanță privind impozitul amânat rezultată din tratamentul fiscal al deprecierei subsidiarelor	0	1	0	0	1	8%
Combi-nații de afaceri (2018) / Tratamentul fiscal al câștigului din achiziția Volksbank SA în 2015 (2017)	1	0	0	0	1	8%
Provizioane pentru litigii și alte riscuri	0	0	1	0	1	8%
Sistemele tehnologiei informației relevante pentru raportarea financiară	0	0	1	0	1	8%
Recunoașterea venitului din dobânzi și comisioane	0	0	0	1	1	8%
Total	3	4	3	2	12	100%

Sursă: Analiza autorului

Rezultatele arată că din totalul celor 12 aspecte cheie de audit identificate atât pentru 2018, cât și pentru 2017, 33% sunt reprezentate de deprecierea creditelor și avansurilor către clienți, fiind raportate pentru fiecare bancă de toate cele 3 firme de audit, urmate de provizioanele pentru litigii pentru clauze potențial abuzive din contractele de împrumut care reprezintă 17%. Restul de 6 tipuri diferite de aspecte cheie de audit reprezintă în ambele perioade analizate un procent de 8%, fiind specifice fiecărei instituții de credit.

În plus, luând în considerare nivelul ridicat de transparență al unuia dintre cele opt aspecte cheie de audit diferite (KAM) identificate în rapoartele de audit, am analizat motivele pe baza cărora aspectele cheie de audit au fost identificate, precum și procedurile prin care auditorul le-a abordat.

În toate rapoartele de audit inspectate, pentru ambele exerciții financiare încheiate în 2018, respectiv 2017, deprecierea creditelor și avansurilor acordate clienților a fost considerată un aspect cheie de audit, datorită: raționamentului profesional aplicat estimărilor privind

momentul recunoașterii și valoarea deprecierei, adoptării IFRS 9 „Instrumente financiare” începând cu 1 ianuarie 2018 și impactului estimat, estimărilor privind deprecierea pentru anumite categorii de credite ipotecare ce au fost afectate încă din 2016 de Legea 77/2016 privind darea în plată pentru unele active imobiliare în vederea anulării / ștergerii obligațiilor debitorilor, procesului complex ce implică raționament profesional și utilizarea estimărilor, fiind inerent incert, implicând diverse ipoteze în estimarea fluxurilor de numerar viitoare așteptate, a prețurilor de vânzare nete preconizate ale garanțiilor, împreună cu momentul recuperării garanțiilor, judecăți subiective semnificative făcute asupra momentului recunoașterii și valorii pierderilor de credit așteptate (ECL) după adoptarea la IFRS 9, efectelor Ordonanței Guvernului 114/2018 privind instituirea de măsuri în domeniul investițiilor publice și a măsurilor fiscal-bugetare, judecăți profesionale exercitate în identificarea expunerilor cu deteriorarea semnificativă a calității creditului.

În ceea ce privește abordarea aspectelor cheie de audit care au fost comunicate în rapoartele de audit pentru toate entitățile de interes public selectate, au fost efectuate următoarele proceduri în 2018: evaluarea conformității metodologiilor și modelelor cheie cu cerințele IFRS 9, revizuirea și evaluarea modelului de validare independent, revizuirea rezultatelor și guvernantei modelului conform IFRS 9, testarea pe bază de eșantion a controalelor cheie asupra datelor de intrare în sistemele sursă, precum și fluxul și transformarea acestor date din date de intrare în sisteme sursă în motorul de calcul al pierderilor de credit așteptate, utilizarea testelor de detaliu în vederea verificării datelor critice utilizate de sisteme, testarea pe bază de eșantion a modelelor statistice utilizate de către bănci în determinarea estimărilor cheie, cum ar fi probabilitatea de neplată, pierderea datorată neplății și expunerea aflată în stare de neplată, recalcularea în mod independent a pierderii de credit așteptate pentru un eșantion de credite, evaluarea testării drepturilor de acces a diferiților utilizatori în calcul ECL, verificarea reconcilierii datelor de ieșire obținute din motorul de

calcul ECL cu înregistrările contabile, testarea aprobării ipotezelor cheie de intrare și a fluxurilor de numerar actualizate, inclusiv recuperări din garanțiile care sunt la baza provizionului individual, testarea aplicabilității definiției de *default*, inclusiv alocarea corectă a evenimentului de neplată, evaluarea performanței controalelor aferente parametrilor de risc aferenți principalelor portofolii, evaluarea prezentării informațiilor în situațiile financiare privind expunerea la riscul de credit, verificarea implementării noii metodologii ECL în sistemele IT, prin testarea controalelor informatice generale referitoare la sursele de date și metodele de calcul ECL.

Toate procedurile de audit menționate mai sus sunt o combinație dintre toate rapoartele de audit analizate pentru eșantionul selectat.

Ca obiectiv adiacent, am identificat onorariile de audit prezentate de bănci în situațiile financiare consolidate și individuale și am analizat ponderea acestora în indicatori semnificativi ai instituțiilor de credit, precum total active și profitul înainte de impozitare (Tabelele nr. 7 și 8).

Tabelul nr. 7. Analiza onorariilor de audit în relație cu total active ale fiecărei bănci

Ponderea onorariilor de audit în total active (%)	Grup – 2018	Grup – 2017	Bancă – 2018	Bancă – 2017	Variație (%) – Grup	Variație (%) – Bancă
BT	0,006%	0,004%	0,004%	0,003%	54%	41%
BCR	0,005%	0,006%	0,005%	0,006%	-16%	-17%
BRD	0,005%	0,007%	0,004%	0,006%	-23%	-29%
UniCredit	0,008%	0,006%	0,007%	0,004%	37%	82%

Sursă: Analiza autorului

Pentru BT și UniCredit, ponderea onorariilor totale de audit în total active a crescut în 2018 față de 2017, atât la nivel consolidat, cât și la nivel individual. În cazul BT, creșterea este semnificativă și acest lucru se explică prin achiziția Bancpost SA, atât activele totale, cât și onorariile de audit crescând în 2018. Creșterea activelor totale pentru BT este semnificativă, 30% pentru grup și 25% pentru bancă, în timp ce onorariile s-au dublat pentru grup și au crescut cu 76% pentru bancă.

În cazul UniCredit, activele totale atât pentru grup, cât și pentru bancă au crescut cu 11%, în timp ce onorariile de audit s-au dublat la nivel individual.

În cazul BRD, observăm o scădere cu 23% pentru grup, urmată de 29% pentru bancă și acest lucru explică scăderea onorariilor de audit cu 22% pentru grup și 28% pentru bancă, în timp ce activele totale au crescut cu 1% atât pentru grup, cât și pentru bancă.

În cazul BCR, a existat o scădere a ponderii onorariilor de audit în total active și se explică printr-o scădere a onorariilor de audit în 2018 față de 2017 cu 15% pentru grup și 16% pentru bancă, în timp ce activele totale au crescut ușor pentru grup cu 1%, iar pentru bancă au crescut cu 0,3%.

Tabelul nr. 8. Analiza onorariilor de audit în relație cu PBT-ul fiecărei bănci

Ponderea onorariilor de audit în PBT (%)	Grup – 2018	Grup – 2017	Bancă – 2018	Bancă – 2017	Variație (%) – Grup	Variație (%) – Bancă
BT	0,265%	0,157%	0,183%	0,124%	69%	48%
BCR	0,265%	0,494%	0,272%	0,480%	-46%	-43%
BRD	0,150%	0,215%	0,123%	0,192%	-30%	-36%
UniCredit	0,579%	0,500%	0,447%	0,373%	16%	20%

Sursă: Analiza autorului

Cea mai semnificativă creștere a fost înregistrată la BT, ponderea onorariilor de audit în PBT crescând cu 69% pentru grup și cu 48% pentru bancă, aceasta explicându-se atât prin creșterea onorariilor de audit, cât și a PBT-ului cu 18% pentru grup și cu 19% pentru bancă. BT a ajuns pe locul doi pe piață în ceea ce privește profitul înainte de impozitare, după BRD, înregistrând la 31 decembrie 2018 valoarea de 1,7 miliarde RON la nivelul grupului și 1,37 miliarde RON la nivelul băncii.

În cazul BCR, scăderea cu 46%, respectiv 43% se explică prin scăderea onorariilor de audit, PBT crescând cu 58% pentru grup și cu 48% în cazul băncii.

Pentru BRD, ponderea acțiunilor de audit în PBT a scăzut și aceasta se datorează scăderii onorariilor de audit, în timp ce PBT a crescut cu 11% pentru grup și cu 12% pentru bancă, ajungând pe primul loc în sistemul bancar românesc, la 31 decembrie 2018, din punct de vedere al profitului, 1,85 miliarde RON pentru grup și 1,82 miliarde RON pentru bancă.

UniCredit a înregistrat creșteri atât ale onorariilor de audit, cât și ale PBT, cel din urmă cunoscând o creștere semnificativă în 2018, cu 31% pentru grup, respectiv 69% pentru bancă.

Concluzii

Sectorul bancar reprezintă unul dintre pilonii creșterii economice în UE, iar auditorii produc acum rapoarte mai detaliate și mai informative pentru a contribui atât la creșterea încrederii publicului, cât și la stabilitatea sectorului (*Accountancy Europe*, 2018). Pentru a crește atât încrederea în auditori, cât și responsabilitatea auditorilor și a firmelor de audit care efectuează misiuni de audit este necesară creșterea transparenței raportării efectuate de aceștia, ce poate fi realizată prin introducerea KAM-urilor. Deficiențele vechiului raport de

audit au fost înlăturate prin introducerea noului raport de audit extins, care oferă informații utile utilizatorilor vizati.

KAM-urile sunt foarte importante pentru o mai bună înțelegere a unei companii de către părțile interesate, datorită faptului că oferă explicații suplimentare care sunt direct legate de entitatea auditată, mai degrabă decât explicații generice sau abstracte într-un limbaj standardizat.

În ceea ce privește primul nostru obiectiv principal, rezultatele arată că nivelul de conformitate al rapoartelor de audit extinse cu cerințele ISA, împreună cu Regulamentul UE nr. 537/2014 al Parlamentului European și al Consiliului și Legea 162/2017 este foarte mare, putând concluziona că este de 100% dacă nu sunt luate în considerare prezentările voluntare, atât pentru exercițiile financiare încheiate la 31 decembrie 2017, cât și pentru cele de la 31 decembrie 2018.

Referitor la prezentarea aspectelor voluntare, cum ar fi pragul de semnificație și obiectivul auditului, am observat că PwC a fost singura firmă dintre cele trei analizate din BIG 4 care a prezentat detalii privind pragul de semnificație și obiectivul auditului, atingând un nivel de prezentare de 100% a tuturor secțiunilor din raportul de audit, atât obligatorii, cât și voluntare. În plus, s-a observat că PwC tinde să includă descrieri mai lungi ale riscurilor identificate în toate rapoartele lor de audit, ceea ce reflectă faptul că firma de audit a căutat să ofere o mai mare transparență și mai multe detalii în procesul de raportare a riscului, dar, totuși, evidențiază provocarea privind respectarea potențialelor așteptări care sunt contradictorii din partea utilizatorilor rapoartelor de audit (FRC, 2016).

În legătură cu cel de-al doilea obiectiv principal, am observat că numărul de KAM variază între 2-4, în timp ce 33% sunt reprezentate de detaliile oferite cu privire la deprecierea creditelor și avansurilor acordate clienților,

acestea fiind regăsite în fiecare din cele 12 rapoarte de audit analizate.

Cu toate acestea, am observat că atât în 2017, cât și în 2018, natura, descrierea și acțiunile privind abordarea KAM nu s-au schimbat semnificativ, 3 din 4 instituții de credit nu au prezentat modificări, excluzând procedurile de audit care trebuiau efectuate în legătură cu punerea în aplicare a IFRS 9. Acesta ar putea fi un risc ca aspectele cheie de audit să se standardizeze în viitor.

Totuși, pe baza analizei KAM-urilor, considerăm că există numeroase avantaje ale schimbărilor, cum ar fi: comunicarea îmbunătățită între auditori și investitori, precum și cei responsabili de guvernarea corporativă, creșterea încrederii utilizatorilor în rapoartele de audit și în situațiile financiare, transparența crescută, îmbunătățirea calității auditului și a valorii informațiilor, concentrarea auditorului asupra problemelor care

trebuie raportate, care au dus la o creștere a scepticismului profesional, îmbunătățirea raportării financiare în interes public.

În ceea ce privește obiectivul nostru secundar, onorariile de audit au suferit modificări în perioada analizată, atât din punct de vedere al ponderii în total active, cât și în profitul înainte de impozitare. Am observat că în cazul a două bănci, introducerea KAM-urilor nu a dus la o creștere a onorariilor de audit, așa cum s-ar fi așteptat, în timp ce pentru celelalte două s-a produs o creștere a acestora, însă în cazul BT creșterea este explicată de fuziunea cu Bancpost SA.

În ceea ce privește direcțiile viitoare de cercetare, studiul poate fi extins la nivelul entităților mamă pentru toate instituțiile de credit selectate, cu excepția Băncii Transilvania, care nu este controlată de un părinte străin.

BIBLIOGRAFIE

- Accountancy Europe (2018). Auditor reporting of key audit matters in the European banking sector – Analysis and good practice examples, disponibil online la https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/Accountancy_Europe_KAMs_2018.pdf
- Banca Transilvania (2017, 2018). Independent auditor's report and Consolidated and Separate financial statements for 2017 and 2018, disponibil online la <https://www.bancatransilvania.ro/en/investor-relations/financial-results/>
- BCR (2017, 2018). Consolidated and Separate Financial Statements 2017 and 2018, disponibil online la <https://www.bcr.ro/en/investors/financial-reports>
- Bédard, J., Coram, P., Espahbodi, R., Mock, T.J. (2016). Does recent academic research support changes to audit reporting standards? *Accounting Horizons*, vol. 30, no. 2, pp. 255-275
- BRD (2017, 2018). Independent auditor's report and Consolidated and Separate financial statements for 2017 and 2018, disponibil online la <https://www.brd.ro/en/about-brd/investors-and-shareholders/financial-information/financial-results>
- Cenciarely, V. G., Greco, G., Allegrini, M. (2018). External audit and bankruptcy prediction. *Journal of Management and Governance*, vol. 22, isuse 4, pp. 863-890
- FRC (2015), Extended auditor's reports. A review of experience in the first year, disponibil online la: <https://www.frc.org.uk/getattachment/561627cc-facb-431b-beda-ead81948604e/Extended-Auditor-Reports-March-2015.pdf>
- FRC (2016), Extended auditor's reports – A further review of experience, disponibil online la: <https://www.frc.org.uk/getattachment/76641d68-c739-45ac-a251-cabbfd2397e0/Report-on-the-Second-Year-Experience-of-Extended-Auditors-Reports-Jan-2016.pdf>
- Gómez-Guillmón, A. D., (2008). The usefulness of the audit report in investment and financing decisions. *Managerial Auditing Journal*, 18(6-7), pp.549-559
- Hoitash, R., Markelevich, A., Barragato, C. A. (2007). Auditor fees and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, vol. 22, no. 8, pp. 761-786
- IAASB (2016), Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and Related Services Pronouncements, 2016-2017 Edition, Volume 1, disponibil online la: www.iaasb.org

12. Ittonen, K., (2012). Market reactions to qualified audit reports: research approaches. *Accounting Research Journal*, 25(1), pp. 8-24
13. Knechel, R.W., Krishnan, G.V., Pevzner, M., Shefchik, L.B., Velury, U.K. (2013). Audit Quality: Insights from the Academic Literature. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, vol. 32, no. 1, pp. 385-421
14. KPMG (2015), Enhancing auditor reporting – Providing insight and transparency, disponibil online la: <https://home.kpmg/content/dam/kpmg/ie/pdf/2016/10/ie-aci-providing-insight-and-transparency-report.pdf>
15. Legea nr. 162/2017 privind auditul statutar al situațiilor financiare anuale și al situațiilor financiare anuale consolidate și de modificare a unor acte normative, publicată în Monitorul Oficial al României nr. 548 din 12 iulie 2017
16. Lee, H.L., Lee, H. (2013). Do Big 4 audit firms improve the value relevance of earnings and equity?. *Managerial Auditing Journal*, vol. 28, no. 7, pp. 628-646
17. Mark W. Nelson (2009) A Model and Literature Review of Professional Skepticism in Auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, vol. 28, no. 2, pp. 1-34
18. Prasad, P., Chand, P. (2017). Changing face of the auditor's report: Implications for suppliers and users of financial statements. *Australian Accounting Review*, vol. 20, no. 4, pp. 348-367
19. PwC (2017), Understanding a financial statement audit, disponibil online la: <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/publications/assets/pwc-understanding-financial-statement-audit.pdf>
20. Regulation (EU) no 537/2014 of the European Parliament and of the Council on specific requirements regarding statutory audit of public-interest entities and repealing Commission Decision 2005/909/EC, disponibil online la: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32014R0537>
21. Robu, M. A., Robu, I. B. (2015). The influence of the audit report on the relevance of accounting information reported by listed Romanian companies. *Procedia Economics and Finance*, vol. 20, pp. 562-570
22. Saldana, J., (2009) The Coding Manual for Qualitative Researchers, London: Sage Publications Ltd
23. Sirois, L. P., Bédard, J., Bera, P. (2018). The informational value of key audit matters in the auditor's report: evidence from an eye-tracking study. *Accounting Horizons*, vol. 32, no. 2, pp. 141-162
24. Tsalavoutas, I., Evans, L., Smith, M., (2010). Comparison of two methods for measuring compliance with IFRS mandatory disclosure requirements. *Journal of Applied Accounting Research*, vol. 11, no 3, pp. 213-228
25. UniCredit Bank (2017, 2018). Independent auditor's report and Consolidated and Separate financial statements for 2017 and 2018, disponibil online la <https://www.unicredit.ro/ro/institutional/banca/rapoarte-financiare.html#rezultatefinanciare>.